

Gogoland

*„Öltöztess bohócnak s engedj beszélnem,
Ahogy akarok, kipucolom én
E megfertőzött világ ronda testét,
Csak szedje gyógyszerem türelmesen.”*
Shakespeare: Ahogy teszik
(Szabó Lőrinc fordítása)

A zombori Népszínház *Gogoland* című előadása Herceg János műveinek motívumaira épül. A produkció vizuális elemei és szövegvilága tekintetében a Herceg-életműből származó címadó regénnyel találjuk a legtöbb találkozási pontot, melynek főszereplője Gerard, a bohóc. Az előadás képi világa, elsősorban a jelmez, imitálja a bohócok sztereotip megjelenését. A színes parókák és festett arcok idézőjelbe helyezik a verbális mondanivalót. A nézőhöz eljutó információ értelmezhető pozitív és negatív előjellel, hiszen a bohóc csak szórakoztat, ugyanakkor megnyilvánulása a tömegekhez szól, elsősorban érzelmi azonosulást, vagy éppen ellenkezőleg, távolságtartást vált ki a nézőkből.

A bohóc figurájának szerepeltetésével egy sor történelmi és irodalmi előkép elevenedik meg. A középkori udvartartás elengedhetetlen kelléke az udvari bolond, a hatalmat szolgáló kiszolgáltató. Az uralkodót szórakoztató, lenézett pojáca, akinek egyetlen feladata: bármi áron ébren tartani a jókedvet. És emellett talán ő az egyetlen személy az alattvalók közül, aki közvetlenül is megszólíthatja az uralkodót. Mérlegelnie kell, hogy a szórakoztatásnak, a humornak milyen formáját, milyen „mélységét” válassza. Meddig mehet el a hatalmi erők minősítésében? Talán éppen ennek köszönhetően alakult ki a „bölcsholond” sztereotípiája.

Mintha a zombori *Gogoland* is ezen a „bölcsholond pozíción” felbátorodva foglalkozna egyszerre több, igen fontos kérdéssel. Egyszerre feszeget múltat és jelent, politikai, társadalmi témákat, de előkerül a nemzeti identitás kérdése is. Urbán András rendező és Gyarmati Kata dramaturg határozottan és célirányosan válogatnak a Herceg-opusból, magát a szerzőt is megidézik, mint a vajdasági magyar irodalom emblematikus alakját,

vele együtt a kort, amelyben alkotott, és amelynek a vajdasági nemzetiségi létre vonatkozó politikai döntései a mai napig meghatározóak a kisebbségi magyar identitás alakulásában. Nincs semmi szokatlan abban, hogy az egyébként szerb nyelvű előadásban nekünk szegeznek a kérdést: „Van-e az itt ülők között magyar?” Vajdaság etnikai sokszínűsége, mely csakis mint előny szerepelhet minden kontextusban, lényegében összecseng a Herceg-regényben megálmodott Gogolanddel, ahol a példás társadalmi összetétel érdekében külföldről importálnak grófokat, elszegényedett nemeseket, nemzeti hovatarozásra való tekintet nélkül. A múlttal való leszámolás, valamint a szerző előtti főhajtás szinte külön epizódként szerepel az előadás elején. Alátámasztja ezt a különállást még az a rendezői megoldás is, miszerint ebben részben a szöveg felvételtől hangzik el.

Bár a későbbiekben sem hanyagolható el a társadalom, a hatalmi szervek kritikai megközelítése, a hangsúly áthelyeződik az egyén és a társadalom viszonyára. Hiszen a polgár jelszava minden korban ugyanaz: boldogulni mindennel szemben és mindennek ellenére.

Ezek vagyunk mi, és ez a címadó regény főhősének, Gerard-nak a sorsa. A történelem körforgása, a hatalmi pozíciók körkörös váltakozása nem változtat az egyén pozícióján. Az, hogy valaki jobban vagy kevésbé boldogul a fennálló hatalom égíse alatt, nyilván az előadásban is megjelenített, illetve a regényben is szereplő kézcsók-pozíciótól függ, mindenesetre csak ideig-óráig tart. „Ő megtette a magáét, ő kezét csókolt. Sok ezer éves tapasztalat bizonyítja, hogy a fenntartás nélküli megalázkodásnak ez az érzelmes és látványos formája kincseket ér” (HERCEG 1992; 112).

A művészet pozíciójának definiálása különösen izgalmas az előadásban. A művészet helyzetének megítélése egy meghatározott földrajzi területen magába foglalja az adott társadalmi és politikai viszonyok elemzését is. A politika kultúrához való viszonya szükségszerűen definiálja az adott társadalom helyzetét. Gogolandben, az Ígéret Földjén talán „újja-szülehet” Gerard, a bohóc. Amit a hatalmi szervek rákényszerítenek, viszont nem más, mint demagóg közvetítői szerep: „...ez hozzátartozik a gogoizmushoz. Alakoskodni, hazudni, dicsérni, amit szidni kéne, ez itt a lényeg. S aki vinni akarja valamire, megtanulja a talpnyalást” (HERCEG 1992; 46).

A művészet vagy az ideológia kiszolgálójává, vagy feleslegessé válik. A manézs többé nem specifikus, térben elhatárolt része a cirkusznak, az élet maga cirkusz. „Csak azt nem veszed észre, hogy a rendes és komoly polgári világ is tulajdonképpen cirkusz. Csupán a jelképrendszerek mások, a lényeg ugyanaz. Míg azonban nálunk, a sátor alatt kicsiben mentek a dolgok, itt impozáns méretekben folyik minden, s természetesen a közönség,

vagyis a nép aktív részvételével” (HERCEG 1992; 96). Tulajdonképpen a szerepek felcserélhetőek, csak nézőpont kérdése, hogy az egyén próbálkozásain nevetve szórakozik a hatalom, vagy a porondon játszóó hatalmi játzmákon szórakozik bűját feledve a nép.

A művészet, a művészek kiszolgáltatott helyzetére reflektál az előadásnak egy igen szuggesztív epizódja, melyben a színészek közvetlenül szólnak a közönséghez. Színházba járási szokásaikat elemzik, először az egekig magasztalva, majd kritizálva azokat. Végsőkéig fokozva a kiábrándultságot – a színház közvetítő funkciójának hiábavalóságát, a politikai döntések értelmetlenségét a pénzügyi támogatások terén – eljutnak oda, hogy a színház bezárását vizionalizálják, hiszen az épület sokkal alkalmasabb lenne kaszinó vagy fogadóiroda működtetésére. Ez a kiábrándultság nem csupán a szöveg szintjén manifesztálódik, hanem képileg egy Pièta-szobor porrá zúzásában kulminálódik. Ez a momentum is a Herceg-regényből ihletődik: „Egy őrült magyar emigráns kalapáccsal verte szét a Piétán Jézus térdét. Erre felhördült az egész szemforgató világ. [...] A művészet ellen tiltakozott az őrült. A tökély ellen. S nem egy nép, korántsem egy boldogtalan kis nép nevében. Egy egész világnak, egy egész kornak hajtotta végre az ítéletét. [...] A tömegnek nem kell a harmónia. És most mindent eluralt a tömeg” (HERCEG 1992; 28–29).

Ugyanígy számol le az előadás az idealizált szépség, a hattyú motívumával, mely többször és több változatban jelenik meg a színpadon. „Az állatvilágban – mondta – csak biológiai keresztezést ismerünk. Jóllehet az idomítás művészete már itt is csodákat művelt. Volt egy hattyúnk, amelyet összezártak egy papagájjal, s egy idő után megtanult tőle beszélni” (HERCEG 1992; 14). Az idomítás révén a funkciók alakíthatók, felcserélhetőek. Nem az eleve meghatározott „szerepek” fontosak, hanem, hogy mennyire változtatható, formálható igény szerint az egyén.

Akik ismerik Urbán András rendezői kézjegyét, nyilván nem az önfeledt szórakozás igényével ülnek be a nézőtérre. Ennek ellenére a zombori *Gogoland* című előadás olyan igényes érzékenységgel egyensúlyoz a szélsőséges megnyilvánulások között, hogy egy-egy erőteljes song után mégis marad bátorságunk önfeledten kacagni, magunkon... „Csupán emberismeretét, a tömeggel való bánni tudását szeretném a javunkra fordítani. Azt a kapcsolatot, amit oly zseniális módon teremtett meg a reflektorfényben a közönséggel, hogy mindenki sírt, ha sírni kellett, és mindenki nevetett, ha maga úgy kívánta. [...] És természetesen nem megríkatni akarom a népet! Ellenkezőleg, legyen mindenkinek vidám arca! Legyen mindenki boldog!” (HERCEG 1992; 54).

Epilógus helyett

Észak-Bácska egyik poros városában szokatlan hang szűrődik be az ablakon. Cirkuszba invitál a hangosbeszélő, a gépkocsi gyorsan siklik tova, nem ért fel a hang, nincs meg a hol és mikor. De sebjaj, hisz ez a 21. század és a google kora. De hogyan is kérdezzük meg a keresőprogramot? Legcél-szerűbb talán beírni, hogy „cirkusz”, és mellé a városka nevét. És láss csodát, mennyi találat! És láss csodát, nem a cirkuszi bohóc tartózkodási helyéről szól egyik sem, hanem választásokról, politikai és pártcsatározásokról, hamis ígéretekről és népámításról. Keresés vége, információ hiányában a programlátogatás elmarad. Cirkusz, úgy tűnik, van enélkül is.

GOGOLAND (Herceg János művei alapján) – zombori Népszínház

Rendező: Urbán András. Dramaturg: Gyarmati Kata. Zeneszerző: Irena Popović. Jelmeztervező: Marina Sremac. Díslettervező: Urbán András. Díslettervező-asszisztens: Katarina Nemet. Szereplők: Biljana Keskenović, Branislav Jerković, Ivana V. Jovanović, Milica Janevski, Nenad Pećinar, Saša Torlaković. Zenei kíséret: Nemanja Bubalo és Lazar Lazarević. (Bemutató: 2016. március 22.)

Irodalom

HERCEG János: *Gogoland*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1992